

*Outi Oja*

## Vielä 1 716 sanaa kirjallisuuden metatasoista

Jatkan siitä, mihin Kristina Malmio jäi *Avaimen* numerossa 1/2005. Katsausartikkelissaan ”Katse peiliin ja peilin taakse – muutamia kysymyksiä ja näkökulmia kirjallisuuden metatasojen tutkimukseen” hän kommentoi *Avaimessa* 1/2004 ilmestynyttä artikkeliani ”5 210 sanaa metalyriikan tutkimuksesta”. Kiitän Malmiota antoisasta näkökulmasta teemaan. Tahdon jatkaa lyhyesti keskustelua, sillä pidän tärkeänä ottaa kantaa muutamaani ajatuksiin. Moneen niistä on helppo yhtyä, mutta jotkut hänen väitteistään ovat ongelmallisia. Syynä tähän tunteeseen voi olla, että Malmion tekstissä ja artikkelissani vallitsevat osittain erilaiset tutkimustraditiot. Lisäksi tutkimuksemme käsittelevät eri lajeja, lyriikkaa ja proosaa, mikä aiheuttaa erilaisia kysymyksenasetteluja.

Katsauksensa alussa Malmio erittelee metatasojen tutkimuksen paradigmoja. Hän väittää Mika Hallilan metafiktioselvityksiin tukeutuen, että ”metafiktio- ja metafiktio- tutkimuksessa on ollut vallalla paradigma, jota voisi kutsua nimellä Hutcheonin-Waugh’n akseli” (Malmio 2005a, 60). Artikkelistani Malmio on saanut ”vaikutelman, että metafiktio- tutkimuksen kaltainen formalistinen paradigma hallitsee myös metalyriikan tutkimuksessa. Metafiktio- ja metalyriikantutkimus ovat keskittyneet tutkimaan ja luokittelemaan metafiktiivisyyden ja metalyriisyyden eri ilmenemismuotoja tekstissä.” (Mts.) Hutcheonin ja Waugh’n aloittamaa tutkimustraditiot Malmio (2005b) on ruotinnut myös tuoreessa väitöskirjassaan *Ett skratretande (för)fall – Teatraliskt metaspråk, förströ- elselitteratur och den bildade klassen i Finland på 1910- och 1920-talen*.

Malmio (2005a, 60) kiistää kommentissaan Hallilan näkemyksen siitä, että formalismi metafiktio- tutkimuksessa olisi siirtynyt taka-alalle, sillä ”1990-luvulla ilmestyi useita tutkimuksia, joiden näkökulma metafiktioihin oli yhä puhtaasti formalistinen”. Näen, ettei ole syytä kapinoida metakirjallisuuden tutkimuksen formalistisuutta vastaan, vaikka tämänhetkessä metatasojen tutkimuksessa on paljon muutakin kuin formalistis-strukturalistista luokittelevaa henkeä. Artikkelistani voinee saada Malmion tavoin vaikutelman siitä, että metalyriikan tutkimuksessa on vallalla ollut formalistinen paradigma. Kuitenkin asiaan on suhtauduttava varovaisemmin.

Mielikuva siitä, että metalyriikan tutkimuksessa vallitsisi formalistis-struktura-



pitää erillään toisistaan. Siteerasin Anna Balakianin toteamusta siitä, että itserefleksiivisen lyriikan käsitteen määrittelyissä ”jotkut ajattelevat itse-käsitteen (*self*) viittaavan kirjoittajaan, toiset tulkitsevat sen viittaavan kirjoittamisen objektiin” (mt., 285).<sup>1</sup> Myös Malmio siteeraa samaa tekstikohtaa kommentissaan. Kun totesin tekstissäni, että tekemäni käsite-erottelu on ”hyödyllinen juuri siksi, että se rajaa kohdetta”, Malmio (2005a, 85) haastaa käsitykseni väittämällä, että käsite-erotteluni ”myös sulkee pois tietyt vaihtoehdot”. Hän jatkaa:

Esitänkin kysymyksen: entä jos tekstin itserefleksiivisyydessä ei olekaan kysymys tekstin identiteetistä vaan esimerkiksi sen henkilön identiteetistä, joka tekstissä käyttää itserefleksiivistä kieltä? Luulen että metafiktiivisyyttä ja metalyriikkaa käsittelevissä tutkimuksissa olisi aiheellista pohtia, mikä se ”itse” on, jota metalyriikka tai metafiiktio reflektoi: onko teksti vai tekstin kirjoittaja vai jokin muu – sen sijaan, että tutkija hyväksyy automaattisesti olettamuksen, jonka mukaan kyseessä on *tekstin* ”itse”. Kysymyksen siitä kenen ”itsestä” itserefleksiivisessä tekstissä on kyse, voi liittää kysymykseen kontekstista ja Ojan ajatukseen siitä, että tekstistä itsestään löytyy ratkaisu siihen, millaista sen metalyriisyys tai metafiiktiivisyys on. Esimerkiksi sijoittamalla tekstin sen aikalaiskontekstiin tutkija voi selvittää, onko tekstin itserefleksiivisyydessä kyse *tekstin* itserefleksiivisyydestä vai esimerkiksi *kirjoittajan* tai jonkun muun, tekstissä puhuvan subjektin itserefleksiivisyydestä. (Mts.; kurssiivit Malmion.)

Malmion väite on ongelmallinen, sillä näin laaja itserefleksiivisen tekstin käsite voi ajaa tutkijan nopeasti ongelmiin. Edelleen voi kysyä, mitä hyötyä on metafiktiivisyyden käsitteestä, jos se on synonyyminen itserefleksiivisyyden kanssa.

Annan esimerkin Pirjo Lyytikäisen tuoreen tutkimuksen *Vimman villityt pojat. Aleksis Kiven Seitsemän veljeksien laji* (2004) pohjalta. Lyytikäinen erittelee *Seitsemän veljeksien* toisessa luvussa olevaa Juhaniin ennusunta, jonka tämä kertoo veljeksille sen jälkeen, kun he ovat päättäneet lähteä lukkarin oppiin ja kosioretkelle Venlan luo. Unessaan Juhani on nähnyt uunin päällä kananpesän seitsemine munineen, joista yksi on pikkuinen. Hän kertoo myös kukon ja kanan kuolleen, jonka jälkeen hiiret, rotat ja karpät ovat karanneet pesän kimppuun, niin että munat ovat menneet rikki. Simeoni huudahtaa Juhaniin repliikkien väliin tulkintansa unesta: seitsemän munaa ovat Jukolan seitsemän poikaa, pieni muna on Eero, kukko ja kana heidän kuolleet vanhempansa. Hiiret, rotat ja karpät, jotka rikkovat kananmunat, puolestaan kertovat heidän syntisisistä himoistaan ja maailman hekumasta. (Ks. Mt., 27–28.)

Lyytikäisen mukaan ”unessa kerrotaan epäsuorasti veljesten tulevasta elämästä ja siitä, mistä romaanissa on kysymys” (mt., 27). Kyse on siis tekstin merkityksen paljastavasta upotuksesta eli *mise en abyme* -rakenteesta, joka tutkijan mukaan kertoo lukijalle, että ”*Seitsemän veljestä* on tarina rikkomuksista yhteisön asettamia vaatimuksia ja sen (kristillisen) maailmankuvaan perustuvia tai maailmankuvaa luovia normeja vastaan” (mt., 27–28).

Esimerkissä on kyse itserefleksiivisestä tekstistä, jossa on *mise en abyme* -rakenteita.

Voidaan sanoa, että teksti reflektoi itseään. Voidaan myös väittää, että Simeoni reflektoi Juhanan kertoman pohjalta omaa ja veljesten identiteettiä. Entä onko tapauksessa kyse metafiktiosta? Ei ole, vaikka voidaan ajatella, että kyseessä on *itserefleksiivinen* teksti-katkelma. *Mise en abyme* -rakenteita ei voida pitää automaattisesti metatekstuaalisina, vaikka tutkimuksissa on osoitettu, että niitä on runsaasti metafiktiivisissä teksteissä (ks. esim. Waugh 1984, 2 ja Malmio 2005b, 10).

Näen, että jos viittaukset eivät koske tekstuaalisuutta sinänsä, ei kyse ole metafiktiivisyydestä vaan itserefleksiivisyydestä. Voitaneen ajatella, että metatekstuaalisuutta ei ole lähtökohtaisesti sellainen piirre, jossa on itserefleksiivisyyttä esimerkiksi ennakointien, takautumien tai *mise en abyme* -rakenteiden muodossa. Metafiktiivisyys on tekstuaalinen piirre, jossa teksti viittaa fiktiivisyyteensä ja jonka lukija pystyy havaitsemaan ilman että hänen täytyisi tietää, miten teksti jatkuu tai mistä kyseiseen paikkaan on kerronnassa tultu.

**Metalyyrisuuden silmälasit päässä?**

Malmio (2005a, 59) kysyy kiintoisesti: ”Voiko metalyyrisyyttä nähdä, jos ei ole käytössä sitä näyttäviä silmälajeja eli teoriaa metalyyrisyydestä ja käsitettä ’metalyriikka?’” Yhtä lailla voimme kysyä, voimmeko pitää romaania parodisena, jos emme tunne parodian käsitettä. Ilman metalyyrisuuden käsitettäkään lukija voi havaita tekstistä piirteitä, joissa runo viittaa erityisen korostuneesti omaan luonteeseensa tekstuaalisena objektina. Mikäli teoreettisesti suuntautunut lukija ei tiedä termiä ilmiölle, hän pyrkii käsitteellistämään sitä. Kun kirjoitin *Avaimiin* (1/2004) metalyriikka-artikkelini, ajattelin vain esitteleväni keskeisiä tutkimuksia. En ole itse sillä kannalla, että tutkijan kannattaisi suhtautua metalyriikkaan niin, että hän sortuisi ylenmääräiseen luokitteluun ja etsisi erilaisia metalyyrisuuden ilmenemistyyppäjä. Pidän ajallista kontekstia Malmion tavoin oleellisena elementtinä metakirjallisuuden tutkimuksessa.

Totta kai metalyriikan tutkijaa auttavat kuitenkin aikaisemmat luokitukset ja terminologia. Vaikka luokitukset voivat joskus sekoittaa, teoriaan perehtyneen lukijan on mahdollista saada niiden pohjalta alustava käsitys ilmiöstä. On kuitenkin syytä kyseenalaistaa tarkkojen luokittelujen ja typologioiden luomisen halu. Sen sijaan on syytä eritellä tekstuaalisia piirteitä suhteessa kontekstiin – esimerkiksi lajin perinteseen ja aikakauden muuhun kirjallisuuteen. Aivan samalla tavoin kuin jokin kirjallinen genre, sanotaan vaikkapa sonetti, on saanut eri aikoina erilaisia muotoja, samalla tavalla myös metalyyrisuuden voidaan nähdä eri aikoina saavan erilaisia merkityksiä ja muotoja.

Metalyyrisyyttä määriteltäessä voidaan tukeutua wittgensteinilaiseen perheyhtäläisyyden käsitteeseen, johon pohjaa luokittelunsa esimerkiksi Alastair Fowler jo klassikkoksi muodostuneessa lajitutkimuksessaan *Kinds of Literature* (ks. esim. Fowler 2002,



42) tekee. On olemassa tiettyjä seikkoja, joiden pitää täyttyä, jotta runo olisi metalyyrinen. Tällainen asia on esimerkiksi, että metalyyrinen runo viittaa aina – tavalla tai toisella – rooliinsa taiteellisena objektina. Kuitenkin on vaikeaa nimetä yksityiskohtaisesti, mitkä kaikki seikat liittyvät metalyriikkaan, sillä siihen on eri aikoina kiteytynyt eri merkityksiä. Esimerkiksi Suomessa 1600–1800-lukujen rahvaanrunoilijat määrittivät toistuvasti kirjoittamisensa ja kirjallisen koulutuksen yhteiskunnallista ja henkilökohtaista merkitystä runoissaan. Tarvetta tämänkaltaiseen pohdintaan ei nykyisessä suomalaisessa runoudessa ilmene.

Mielestäni metalyriikankin tutkimuksessa on siis syytä ottaa huomioon ajallinen konteksti, jota Malmio peräänkuuluttaa. Ei ole mieltä lähteä tulkitsemaan metalyriikkaa niin, että näkisi sen ainoastaan itseensä kietoutuneena tekstuaalisena ilmiönä. Annan esimerkin. Aaro Hellaakoski aloittaa kuuluisan ”Hauen laulu” -runonsa (kokoelmasta *Jääpeili*, 1928) säkeillä ”Kosteasta kodostaan / nous hauki puuhun laulamaan” (mt., 50). Runo on avoimesti metalyyrinen, sillä siinä puhutaan eksplisiittisesti laulamisesta. Jos lukija ei kuitenkaan tunne suomalaisen lyriikan kontekstia, yksi runon oleellinen ulottuvuus voi jäädä huomiotta – nimittäin viittaus hauki-symboliin, jota on suomalaisessa lyriikassa *Kalevalasta* lähtien pidetty luomisen symbolina. Tällainen esimerkki vahvistaa olettamusta siitä, että metalyriikan tulkinnassa kontekstin huomioon ottamisella on suurta merkitystä.

## Viitteet

<sup>1</sup> ”Some will take the ”self” to be the writer, others the object of writing” (Balakian 1997, 285).

## Lähteet

BALAKIAN, ANNA 1997: The Self-Reflexive Poem: A Comparatist’s View. *Poetics in the Poem. Critical Essays on American Self-Reflexive Poetry*. Ed. Dorothy Zayatz Baker. Lang, New York. 285–301.

FINCK, DIANA VON 1995: *Ideen der Ordnung in der amerikanischen poetologischen Dichtung des 20. Jahrhunderts*. Lang, Frankfurt.

FOWLER, ALASTAIR 1982/2002: *Kinds of Literature. Introduction to the Theory of Genres and Modes*. Oxford University Press, Oxford.

HELLAAKOSKI, AARO 1928: *Jääpeili. Runoja*. Otava, Helsinki.

HUTCHEON, LINDA 1980: *Narcissistic Narrative. The Metafictional Paradox*. Wilfrid Laurie University Press, Waterloo.

LYYTIKÄINEN, PIRJO 2004: *Vimman villityt pojat. Aleksis Kiven Seitsemän veljeksen laji*. SKS, Helsinki.

MALMIO, KRISTINA 2005A: Katsaus peiliin ja peilin taakse – muutamia kysymyksiä ja

näkökulmia kirjallisuuden metatasojen tutkimukseen. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2005. 59–70.

MALMIO, KRISTINA 2005B: *Ett skrattretande (för)fall – Teatraliskt metaspråk, förströelseliteratur och den bildade klassen i Finland på 1910- och 1920-talen*. Meddelanden från avdelningen för nordisk litteratur, nr 14. Helsingfors universitet, Helsingfors.

MÜLLER-ZETTELMAANN, EVA 2003: Narrating the Lyric: Ideologies, Generic Properties, Historical Modes. Habilitationsschrift. Zur Erlangung der venia docendi an der Geistes- und Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Wien: Universität Wien.

OJA, OUTI 2004: 5 210 sanaa metalyriikan tutkimuksesta. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2004. 6–23.

WAUGH, PATRICIA 1984: *Metafiction. The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. Methuen, London and New York.

WEBER, ALFRED 1997: Toward a Definition of Self-Reflexive Poetry. Teoksessa *Poetics in the Poem. Critical Essays on American Self-Reflexive Poetry*. Toim. Dorothy Zayatz Baker. Lang, New York. 9–23.